

Iztok Osojnik:

Politična resnica Kosovelove avantgardne konstruktivistične poezije

PRED KAPITULACIJAMI

*Iz ranjenih gora Balkana
se valijo zlati dolarji
v vse ubite makedonske
upornike.¹*

Sodobno stanje stvari zahteva, da spregovorim o politični dimenziji poezije Srečka Kosovela. Kosovel v spisu *Perspektive moderne umetnosti* pravi:

Bolj kot kdajprej se hoče moderna umetnost otresti tradicije, bolj kot kdajkoli se moderna umetnost upira priznani, v varstvu in zavetju idealnih navdušencev zagovarjani umetnosti. Moderna umetnost, ki ustvarja po večini sama iz sebe, se hoče obvarovati monotonega poeticizma, v formalni sterilnosti temelječe uglajenosti, moderna umetnost noče izvežbanih, slabiških glumačev, marveč močnih, elementarnih ljudi. Zato je moderna umetnost.²

Morda se zdi neumestno, da govorim o politični poeziji pesnika, ki je v enem od svojih pisem jasno zapisal: »še nič mi ni dalo povoda, da bi se navdušil za slovensko sodobnost na kateremkoli polju (vzameš lahko tudi politično, ki pa nas ne briga)«³ (podčr-

---

¹ Srečko Kosovel, Iz zapuščine: *Pesmi, neobjavljene v Zbranem delu*, uredil, uvod in opombe napisal Marjan Dolgan (Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2009), 162.

² Kosovel, *Perspektive moderne umetnosti, Zbrano delo*, 3/2 (Ljubljana: DZS, 1997), 811.

³ Kosovel, Pismo Cirilu Debevcu z 9/VII 1925, *Izbrana pisma*, izbral Ludvig Hartinger (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2006; *Klasiki Kondorja*, 47), 210.

tal I. O.). Toda to izjavo je treba vzeti previdno. Kdorkoli pozna Kosovelovo delovno zagnanost v okviru Kluba Ivan Cankar, ve, da je bil družbeno nadvse angažiran intelektuallec in umetnik, o čemer priča tudi njegovo zadnje predavanje, ki ga je imel 23. februarja 1926 v Zagorju pod naslovom Umetnost in proletarec. Torej je treba zgornjo izjavo dodobra premisliti v luči njegove jasne in izpričane politične angažiranosti. Gotovo je imel v mislih posebno, ozko razumevanje političnega, ki ga je imel za nezadostno, saj je pozneje v predavanju v Zagorju jasno povedal, da šteje samo tisti umetnik, »ki se je priključil onemu gibanju, ki se ravno tako bori za popolno svobodo človeka, za popolne pravice človeka in ki se bori z razrednim bojem za brezrazredno družbo ...«. ⁴ Očitno slovenska politika, ki jo je prej v pismu zavrzel, ni zadostila naštetim zahtevam. In prav zaradi tega se z njo ni imelo smisla resno ukvarjati. Če primerjamo datuma, ko sta bili podani ena in druga izjava, vidimo, da je med njima preteklo samo pol leta. Tudi iz nekaterih drugih člankov iz tega obdobja vemo, da je bil Kosovel še kako politično angažiran, da torej tu ne gre za obrat v njegovem nazoru in delu, ampak za dve razhajajoči pojmovanji političnega. In prav s premislekom o razliki med obema razumevanjema političnega bomo morda lahko prišli do jasnega uvida v avtentično estetsko jedro, do same politične razsežnosti Kosovelove poezije, ki »ustvarja po večini sama iz sebe«. Očitno je prav ob premisleku nasprotujoče si narave obeh pojmovanj političnega v poeziji mogoče priti do razumevanja, kaj je politična poezija kot samolastna estetska struktura. S tem bomo torej dobili ključ za razumevanje, kako Kosovelove poezije kot politične poezije ne videti v programskem, reprezentativnem, temveč v »poezijskem«, angažiranem smislu. Šele na ozadju teh spoznanj bomo lahko rekli kaj tudi o pozabi ali potlačitvi »agonistične« kontradikcije poezije kot njene osnovne političnosti.

Najprej moram pojasniti določene pojme, s pomočjo katerih bom analiziral zgoraj skicirano stanje. V teoretičnem delu tega eseja o v osnovi kontradiktorni naravi poezije in njeni politični določenosti se naslanjam na teoretična razmišljanja francoskega filozofa Jacquesa Rancièra. Poglejmo si, kako razmišlja o politiki literature.

⁴ Kosovel, *Zbrano delo*, 3/1 (Ljubljana: DZS, 1977), 24.

Politika literature ni politika njenih avtorjev. Ne ukvarja se z osebnim zavzemanjem za družbene in politične zadeve in bitke pripadajočega časa. Niti se ne ukvarja z načini reprezentacije političnih dogodkov ali socialnih struktur in družbenih bojov v njihovih knjigah. Sintagma »politika literature« pomeni, da literatura »dela« politiko kot literaturo – da obstaja posebna zveza med politiko kot določenim načinom delovanja in literaturo kot določenim načinom pisanja.⁵

To razlikovanje lahko uporabim tudi kot kritiko zadnje faze Kosovovega pesništva, ki ga na primer zaznamuje cikel z naslovom Rdeči atom. Tako to v socialno-politični aktivizem in »propagandno tendencialnost« zazrto pesnjenje kot predavanje v Zagorju pomenita določen zdrs v tistem, čemur rečemo politična poezija, namreč zdrs nazaj v reprezentacijsko⁶ literaturo, ki se posveča zunajliterarnim interesom in se postavlja v funkcijo izražanja in uveljavljanja literarnemu svetu zunanjih vodil (recimo političnih ideologij, pogledov ali veljavnih govoric dominantnih skupin), kar pomeni pozabo politične poezije, ki »ustvarja po večini iz sebe«. Poezija ne deluje več politično, ampak ideološko, postane politični pamflet, v katerem se njeno singularno jedro utopi, njen notranji učinek pesniškega jezika, njena ideološka funkcija, ki reprezentira režim literaturi zunanjih norm, pa izgubi moč obrata in delovanja od znotraj na ven. To je jasno vidno v prvi od treh Kosovovih pesmi iz cikla Rdeči atom, ki je nastal nekje konec leta 1925:

Skozi sivino trdih razmer,
glej, ne zgreši svetle smeri
v melanholiji, v dušechi temi,
vzpni se kot ogenj preko ovir!

⁵ Jacques Rancière, Od aktualnosti komunizma do njegove neaktualnosti, prev. Jelica Šumič Riha, *Filozofski vestnik XXVII/1* (2006), 10.

⁶ Pridevnik *reprezentacijski* (iz *reprezentacija*, lat. *representatio*) razumem kot: 1. predstavljanje, zastopanje (tudi v političnem pomenu, op. I. O.), 2. predstavništvo, zastopstvo, delegacija, 3. predstava, prikazovanje, predstavitev, 4. stanu ali položaju primeren videz, nastop, 5. veljaven videz (*Slovar tujk*, 2002). Reprezentacijska literatura torej ne pomeni tiste, ki posnema zunanji svet v smislu *mimesis* ali *imitatio*, ampak je v funkciji dominantne particije družbe, ki uveljavlja, zastopa govorico določenega sloja in potlači vse druge glasove (v luči prevladujočega, uveljavljenega pojmovanja in okusa neveljavne, nelepe, nespodobne, neliterarne itd.).

Plamen žareč bo presekal temo,
kakor zastava bo plapolal,
človek bo dvignil obraz od tal,
v bodočnost bo vstopil z uporno nogo.

Naši napori v žrtvi in delu
bodo razgibali mrtvo telo,
in kar je strto ležalo v pepelu,

bo kakor slap vzžuborelo v nebo.
Poglejte drugovi: iz naše moči
se novo, bodoče življenje budi.⁷

Nobenega dvoma ni, da se pesem bere kot programski tekst, kot agitpropovski poziv. Čeprav ji ni mogoče odreči pesniškega učinka, je ta v pesmi potisnjen v drugi plan, saj ni mogoče prezreti njenega revolucionarnega sporočila, ki pomeni delanje politike od zunaj, čeprav v samem načinu tega političnega angažmaja v sebi že nosi kal bodoče potlačitve, ki v estetskem smislu pomeni potlačitev politične resnice pesmi, in sicer kot določen način delovanja jezikovnega organizma, kot tekst, ki opravlja reprezentacijsko funkcijo deklariranja določenega političnega programa. Če takšen način govornice prevedemo in prenesemo na raven družbenih odnosov, potem ni težko dojeti, da bo v deklariranem duhu izvedena revolucija pripeljala do novih krivic in potlačitev, saj »novi človek« ne bo uveljavljal svoje resnice, ampak bo samo reprezentant neke od zunaj postavljene zapovedi/programa (določene partije), ki posameznika podredi svojim političnim ciljem. Tako razumljena revolucionarna poezija pomeni torej napačno politiko (političnost), saj že po načinu, kako deluje kot jezikovni in družbeni stroj, izniči svojo deklarirano programsko načelo in sama kot taka uveljavlja perfidni sistem, proti kateremu deklarativno nastopa. Politika kot določen način delovanja in literatura kot določen način pisanja sta torej strukturno simetrični. Ni mogoče pravično politično delovati z literaturo, ki strukturno ohranja tradicionalen način pisanja, to je tisti politični režim, proti kateremu deklarativno nastopi Kosovel:

---

⁷ Kosovel, *Zbrano delo*, 1 (Ljubljana: DZS, 1964), 170.

Prišel je čas, ko je umetnik sam postal ogrožen v svojih najelementarnejših človeških pravicah, in ta čas se je umetnik prebudil in spoznal, da tudi njemu ovirajo besedo, kadar hoče govoriti po svojem prepričanju, zvest samo brezobzirnemu spoznanju, da *mora* umetnik govoriti resnico, ne pa lagati.⁸

Prav v tem je srž neuspeha komunistične revolucije, ki je sicer propagirala novo družbeno ureditev, vendar sistema družbenih nepravil in družbene hierarhije (tisto, kar bi Rancière imenoval »policija«) nikoli ni nadomestila s pravičnejšim, neskorumpiranim sistemom. V osnovi je zadržala nepravilno »razredno ureditev«, čeprav izvedeno na svoj specifični način. Socializma in kapitalizma po vsebini ni mogoče enačiti, skupna pa sta jima nepravilna družbena organizacija in korupcija, le da to strukturirata vsak na svoj način. In nasilno. Kaj to pomeni za politiko poezije in za njeno resnico, o kateri umetnik ne sme lagati? Ali povedano drugače: kdaj lahko govorimo o politiki poezije kot tistem delanju poezije, ki ustreza njeni »poezijski« resnici in sovпада s pravičnim delovanjem v politiki?

Politika je predvsem način okvirjanja, v čutni danosti, določene sfere izkušnje. Pomeni razdelitev čutnega, vidnega in izrekljivega, ki določenim danostim omogoča (ali pa ne), da se pojavijo; ki dovoli ali ne dovoli določenim subjektom, da jih določijo in o njih govorijo. Je poseben preplet bivanja, načinov delovanja in načinov izrekanja.

Politika literature torej pomeni, da je literatura kot literatura vključena v to delitev vidnega in izrekljivega, v ta preplet bivanja, delovanja in izrekanja, ki uokvirja polemičen skupni svet.⁹

V zgodovinskem načinu vidnosti v literaturi obstaja posebna povezanost med sistemom pomenov, sistemom besed in sistemom vidnosti stvari. Ta sistem zahteva poseben sistem učinkovitosti besed, ki odpravlja drugi sistem. Rancière ugotavlja, da nasprotje med literaturo kot modernim režimom umetnosti

⁸ Kosovel, *Zbrano delo*, 3/1, 24.

⁹ Jacques Rancière, *The Politics of Literature: Contemporary Thinker Jacques Rancière*, *SubStance* 33/1 (2004); <http://www.jstor.org/stable/3685460>, dostop: 15. 4. 2010.